

# TRADIČNÍ OVOCNÉ SADY

## a jejich význam pro člověka a přírodu

TRADIČNÍ OVOCNÉ SADY SE STROMY NAROUBOVANÝMI NA VYSOKÉM KMENI SE U NÁS VYSAZUJÍ VELMI DLOUHO, JIŽ OD 15. STOLETÍ. JDE O ČISTĚ LIDSKÝ VÝTVOR. BEZ PÉČE ČLOVĚKA SADY NAKONEC VŽDY Z KRAJINY ZMIZÍ.

### Zemědělské lesnictví (agrolesnictví)

Možná nejprve něco k tomu, čím vlastně ovocné sady v krajině jsou. Ovocný sad není les ani zemědělská půda. Snoubí se zde oba přístupy a nazýváme ho tak zemědělským lesnictvím - agrolesnictvím. Zemědělské lesnictví je velmi komplexní odvětví. Jak již název napovídá, jde o kombinaci lesnictví a zemědělství. Po pravdě řečeno na něco takového nejsou naše školství ani legislativa příliš připraveny. V praxi to dnes většinou vypadá tak, že se jedná spíše o doměnu zemědělců. Ovocnáři, kteří se o vysokokmeny uměli starat, už asi vymřeli. Znalosti se předávaly z generace na generaci, což bylo u nás drasticky přerušeno totalitou. Druhou možností je, že se vlastník stará o sad intuitivně. U nás agrolesnictví ve všech jeho formách spíše strádá.

To je zvláštní, protože ve světě je rozšířené. Vzpomeňme třeba čajové, kakaové nebo kávové plantáže na téměř všech kontinentech. Zvláštní je to i z toho důvodu, že se agrolesnictví začíná zmiňovat stále častěji jako jedna z možností zachrany našich lesů. Zmiňovat, že současný stav našich lesů je doslova tragický, a že je to provázané i s tím, že jsou lesníci jednou z nejhůře placených profesí, je asi nošení pověstného dříví do lesa.



Pohled z největší pražské třešňovky nad nádražím Praha - Libeň směrem na vysočanskou radiálu. U ní je asi největší komplex sadů v Praze. Setkáte se zde s mnoha druhy ovoce. O oba sady je dobře postaráno a s péčí Praze pomáhají i lidé bez domova. V obou sadech také probíhá komunitní sběr ovoce.



Jeden ze zachovalejších a obnovovaných komplexů tradičních ovocných sadů je pod Kunětickou horou u Pardubic. Zajímavostí je, že v tomto případě jde o kombinaci péče ochrany přírody, která by se měla starat, a památkářů, kteří nemusí, ale starají se. Je zde mimo jiné chráněné území pro brouka páchníka.

### Lesnictví a zemědělství v sadech

A nyní zpět k sadům. Lesnictví je v tomto případě představováno listnatými dřevinami – ovocnými stromy. O ty je třeba se starat. Kromě výsadby a následné péče je to i jejich pravidelné prořezávání. Skácení stromu je oproti klasickému lesnictví v podstatě nežádoucí.

Zemědělství je v sadech ještě komplexnější než lesnictví. Je zde totiž možné uplatnit jak rostlinnou, tak živočišnou výrobu. Sady byly často zakládány na travních porostech. Pokud je sad kosen, jde vlastně o les na louce. Sad může být i pasen. V tom případě jde o pastevní les. V sadu mohou být také pěstovány polní plodiny, třeba okopaniny. V tomto případě jde



S nově založenými sady na vysokokmenech se lze dnes setkat jen vzácně. Zde se jedná o třešňovku u Uherska, kde se kosila tráva na seno a byl zde i včelín. Dnes je sad opuštěný a s velkou pravděpodobností v řádu desítek let zaroste náletem nebo ho někdo vykáčí a postaví si tam dům.



Nepřítelem ovocných stromů v sadech není jen sukcese a zub času, ale v poslední době to může být i jmelí bílé. V popředí jsou torza stromů ořezaná kvůli silnému napadení větví jmelím v sadu v Roštěni u Přerova. V pozadí je vidět napadení dosud živých ovocných stromů.



Asi nejznámějším místem s tradičními ovocnými sady jsou u nás Bílé Karpaty. Zde však tyto sady spíše mizí. Obnovovány jsou snad pouze slivoňové, které tak asi zachraňuje obliba slivovice. Kupodivu i zde se ovoce sklízí stále méně, a to i v místě, kde je postavena komunitní sušárna jako v Rudimově u Luhačovic.

o polařený les. Pod ovocnými stromy může být i další patro s ovocem - jednak keřové s rybízem nebo bylinné s jahodami. Možné jsou samozřejmě i další kombinace. Stejně tak se lze setkat i s dalšími plodinami, jako je levandule. U dnešních ovocných sadů na zakrsle rostoucích podnožích se také můžeme setkat s herbicidním úhorem.

### Život v sadu

Rozhodně nechci rozhodovat, který z přístupů péče je správný a který nikoliv. Co je ale na první pohled patrné, je to, že činností, které lze v sadech provozovat, je opravdu velmi mnoho. Mnoho různých činností vede k diverzifikaci, a ta je klíčem k tomu, proč jsou sady tak cenným místem pro mnoho dalších organismů, než je člověk. Podporují tedy různorodost všeho živého, kterou označujeme slovem biodiverzita. Sad tak může některým organismům připomínat světlý listnatý les, jen stromy jsou tam trochu nižší. Jiným zase může nahrazovat přechodová stanoviště nazývaná ekotony. Konečně mohou sady napodobovat i různé křovinné formace či lesostepi. Seznam druhů, které mohou potenciálně obývat sad, by byl velmi dlouhý. Co je ale asi nejzajímavější, je to, že se zde setkáme jak s druhy lesními a druhy zemědělské krajiny, tak i s druhy preferujícími prostředí měst a vesnic.

### Sady a člověk

Pokud vás nic jiného než člověk zase tak moc nezajímá, tak vězte (ale vy to víte), že i pro člověka je v sadech velmi mnoho příležitostí, jak si zpestřit jídelníček. Začít můžeme u samotného ovoce. To se dá konzumovat syrové, a to ihned, nebo ho lze uskladnit a jíst i v zimě. Lze ho také zavařit do kompotů, nastrohat do štrůdlu, dát do kynutých knedlíků nebo ho nasušit na křížaly. Ovoce lze také odšťavnit a vyrobit z něj mošt. No a konečně ho lze ještě jinak zkapalnit, a pak je výsledkem buď cider nebo některá z pálenek (třeba slivovice). I samotné ovoce horší kvality nebo odřezky lze zkrmit a vylepšit tak jídelníček chovaných zvířat. Ty je možné samozřejmě krmit i senem nasušeným v sadu, případně senáží. Kromě toho lze třeba dobytek v sadu přímo pást. No a tato zvířata je samozřejmě možné také sníst. I když v tomto případě je přínos sadů spíše druhotný. Je ale skoro jisté, že jehně vykrmené takovými produkty sadu má potenciál být mnohem chutnější. Pokud ho tedy nepojmenujete a nechováte spíše jako venkovního mazlíčka. Takový mazlíček bude asi v sadu lépe prosperovat. Zmíňme třeba také stín stromů v létě.

V sadu lze chovat kromě čtyřnohých zvířat i dvounohá či šestinohá. Produkty z drůbeže jsou zde zpravidla také více bio než z klecového chovu. Žloutky slepičích

vajec budou syté žluté. O kvalitě masa si netroufnu napsat, ale rozhodně nebude třeba tolik antibiotik. Z šestinohých chovanců se jedná hlavně o včely. Jejich produkty jsou také velmi diverzifikované - od medu či vosku až po medovinu. I když dnes se rozmáhají i čmelíny. Ty jsou však určené hlavně pro opylení.

Snad jen malou odbočku. I když některé ovocné plody mohou fruktifikovat samosprašením, dnešní studie ukazují blahodárný vliv opylení hmyzem. Plody jsou chutnější, trvanlivější, a také mnohem hezčí. Proto jsou chov a podpora opylovačů v sadech velmi prospěšné. A nejde pouze o včelu medonosnou, stromy opyluje kdedo.

A ještě jednu odbočku. Myslím, že obzvláště ženy sady ocení na prvního máje. Dnes již sice třešně tou dobou kvetou pouze na horách, ale políbit je jejich partner může i pod jabloní. Třeba se takový užitek projeví nejen v tom, že žena neuschne, ale i k sadům získá člověk lepší vztah. V případě napadení sadů jmelím může nastat klidně ještě jedno období líbání.

### Závěr

Pokud by vás tato problematika zajímala více, bylo by možné v ní pokračovat v dalších dílech a věnovat se podrobněji našemu výzkumu v tradičních ovocných sadech.

No a snad jen otázka na závěr. Napadá vás nějaký krajinný útvar, který by vymyslel člověk a zároveň byl potenciálně tak přínosný jak pro člověka, tak pro přírodu?

### O autorovi



Jakub Horák působí jako docent na České zemědělské univerzitě v Praze a na Univerzitě Hradec Králové. Zajímá se o to, co ovlivňuje rozmanitost všeho živého, tedy o biodiverzitu. S úsměvem říká, že ovocné sady poznal ještě o něco dříve než svou drahou choť. Na rozdíl od ní by bez nich asi mohl žít, ale svět by tak byl určitě mnohem méně pestrý.

Pokud vás téma starých ovocných sadů zajímá a chtěli byste si o něm přečíst víc a do větší hloubky, ozvěte se nám prosím na email: vladimira.marianovska@asz.cz.

3. 7. 2019  
text a foto: Jakub Horák